

ПРИНЦИПИ ДОГОВІРНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню принципів договірної правового регулювання. У роботі автор розкриває зміст основних принципів, характерних для договірної правового регулювання, що розглядається ним як самостійний вид правового регулювання, пов'язаний зі встановленням, зміною або припиненням юридичних прав і обов'язків учасників правових відносин шляхом укладення договорів (угод) та спрямований на врегулювання конкретних ситуацій, що потребують юридичного вирішення. Розглянуто особливості загальноправових та спеціальних принципів договірної правового регулювання, проаналізовано їх співвідношення на різних стадіях договірної правового регулювання.

Ключові слова: *принципи договірної регулювання, принципи права, договір, індивідуальне правове регулювання, юридичний притис, волевиявлення.*

Статья посвящена исследованию принципов договорного правового регулирования. В работе автор раскрывает содержание основных принципов, характерных для договорного правового регулирования, которое рассматривается им как самостоятельный вид правового регулирования, связанный с установлением, изменением или прекращением юридических прав и обязанностей участников правовых отношений путем заключения договоров (соглашений) и направленный на урегулирование конкретных ситуаций, требующих юридического решения. Рассмотрены особенности общеправовых и специальных принципов договорного правового регулирования, проанализировано их соотношение на разных стадиях договорного правового регулирования.

Ключевые слова: *принципы договорного регулирования, принципы права, договор, индивидуальное правовое регулирование, юридическое предписание, волеизъявление.*

The article is devoted to the study of principles of contractual legal regulation. In this paper, the author reveals the content of the basic principles characteristic of contractual legal regulation, which he considers as an independent type of legal regulation associated with the establishment, amendment or termination of legal rights and obligations of participants in legal relations by concluding contracts (agreements) and aimed at resolving specific situations requiring a legal decision. The features of general legal and special principles of contractual legal regulation are considered, their correlation at different stages of contractual legal regulation is analyzed.

Key words: *principles of contractual regulation, principles of law, contract, individual legal regulation, legal prescription, will.*

Вступ. Принципи права, як зазначає С. Погребняк, становлять одну з найактуальніших проблем, що турбують юриспруденцію [1, с. 4]. Принципи в даному разі ми розглядаємо як систему імперативних засадничих вимог, що висувуються до певного правового явища. Науково пізнати явище неможливо, не пізнавши принципів, що лежать у його основі, оскільки саме вони дають можливість побачити закономірності появи і функціонування такого явища.

Постановка завдання. Принципи договірної правового регулювання автор розуміє як загальні імперативні вимоги, що висувуються до виникнення і функціонування договірної правового регулювання. Метою статті є дослідження особливостей загальноправових та спе-

ціальних принципів договірної правового регулювання, їх співвідношення на різних стадіях договірної правового регулювання, що, на відміну від принципів права як таких, залишається малодослідженою проблемою.

Результати дослідження. Під час аналізу принципів договірної правового регулювання варто враховувати декілька моментів.

По-перше, принципи мають загальний характер, їм властивий максимальний рівень абстрактності, і саме в такому вигляді вони становлять фундамент договірної правового регулювання.

По-друге, принципи мають імперативний характер, це незаперечні вимоги, яким підпорядкований механізм договірної правового регулювання. Порушення певних принципів у процесі договірної регулювання відносин означає, що воно є викривленим і не досягає своєї мети. Наприклад, зайве втручання законодавця в регламентування договірних форм регулювання свідчить про те, що ним порушується принцип пропорційності, саме регулювання стає негнучким і не може ефективно упорядкувати визначені відносини.

По-третє, принципи проявляються на всіх стадіях договірної правового регулювання. Вони мають значення і для формування об'єктивного права – нормативної основи договірної правового регулювання, і для формування суб'єктивного права, і для втілення суб'єктивного права в реальних суспільних відносинах. Факультативна стадія договірної правового регулювання також зумовлена цими принципами. Зокрема, законодавець має враховувати ці вимоги під час регламентування договірних відносин, сторони договору мають спиратися на них у процесі укладення, тлумачення і виконання договору, а суд, розглядаючи спір, що випливає з договірних відносин, має враховувати правову природу договірної регулювання.

По-четверте, принципи зазвичай фіксуються в певних джерелах. Потрібно враховувати, що договірне правове регулювання є теоретичною категорією, що узагальнює інститути права різної галузевої належності. Отже, деякі принципи договірної правового регулювання набувають формального закріплення безпосередньо (ідеться про загальні принципи права), а деякі – опосередковано, через закріплення принципів конкретних видів договірної правового регулювання. Окремо варто зазначити, що принципи можуть також формалізуватися через фіксацію в певних нормах права. Зокрема, у ст. 536 Цивільного кодексу України закріплено, що зобов'язання мають виконуватися своєчасно і належним чином, що є проявом вже згаданого принципу *pacta sunt servanda*.

По-п'яте, принципи права мають пріоритет над нормами права [2, с. 33, 36]. Це стосується і договірної правового регулювання. Норми нормативно-правових актів, а також нормативно-правових договорів, індивідуально-правові приписи розвивають ідеї, закладені в принципах договірної правового регулювання. Водночас варто зважати на специфіку принципів і норм права як різних проявів правової нормативності. Колізія між нормами, як відомо, вирішується на користь однієї з них. Суддя застосовує або одну, або іншу норму права, що регулюють ті самі відносини, для врегулювання спору. Принципи ж мають дещо інший механізм конкурування, що показано Р. Дворкіним у роботі «Про права всерйоз» [3], а у вітчизняній літературі – С. Погребняком [1, с. 28–29]. Обираючи між принципами, суддя їх зважує, вирішує, який принцип є важливішим. Так, під час розгляду питання дійсності шлюбного договору суд має збалансувати свободу договору і права інших осіб (наприклад, дітей). В якихось ситуація переважити може свобода договору, у деяких – права людини, колись – інші принципи, зокрема принцип пропорційності.

По-шосте, принципи договірної правового регулювання є розвитком основоположних принципів права. Останні С. Погребняк розуміє як систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права, визначають її характер і напрями подальшого розвитку [1, с. 37].

До основоположних принципів С. Погребняк відносить дві групи: 1) основоположні принципи – засади права (справедливість, свобода, рівність, гуманізм); 2) принцип верховенства права і принципи, що забезпечують його дію (правова визначеність, добросовісність, пропорційність) [1, с. 38]. Перша група принципів – це цінності й ідеї, покладені в основу правової системи. Правова система в усіх своїх проявах має виражати ці цінності й ідеї. Друга група принципів має регулятивне значення і може безпосередньо використовуватися в юридичній практиці (наприклад, ці принципи згадуються в ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України як критерії оцінки рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень). Перелік цих принципів є дискусійним питанням. Зокрема, у цьому контексті також згадуються принципи законності, незалежного судочинства, верховенства Конституції тощо [4]. Однак сам цей підхід є, безумовно, правильним і плідним.

По-сьоме, крім загальноправових принципів, договірне регулювання спирається на низку особливих засад – принципів, що відображають сутність цього явища, визначають утворення і рух договірного правового регулювання.

Отже, систему принципів договірного правового регулювання утворюють дві групи принципів:

1) загальноправові принципи, що специфічним чином проявляються у сфері договірного правового регулювання;

2) спеціальні принципи договірного правового регулювання.

Далі ми розглянемо ці групи принципів. Як вже зазначалося, перелік загальноправових принципів, запропонований С. Погребняком (верховенство права, правова визначеність, пропорційність, добросовісність), здається нам не зовсім коректним. Передусім необхідно зазначити, що верховенство права навряд чи є явищем одного порядку з рештою принципів, щоб утворювати з них єдину класифікацію. Верховенство права є радше доктриною, яка охоплює систему вимог, зокрема правову визначеність, пропорційність, добросовісність [5]. Надалі С. Погребняк та інші автори згадують також про принцип розумності [6, с. 130]. До цього переліку варто додати принцип законності.

Законність є складовою частиною верховенства права, адже без високої культури дотримання і виконання законодавчих приписів усіма учасниками суспільних відносин верховенство права є просто неможливим. Інша річ, що верховенство права не варто ототожнювати із законністю, адже формально законність існувала і в Радянському Союзі чи Німеччині часів гітлерівського режиму. Верховенство права є там, де законність є режимом дотримання і виконання правових законів, тобто законів, які ґрунтуються на основоположних принципах права і захищають права людини. Інакше закон є нічим іншим як способом реалізації волі політичного лідера, групи осіб, соціальної чи економічної еліти тощо і не виражає волю всього населення. З іншого боку, без законності верховенство права перетворюється на профанацію, а принципи права набувають суто декларативного характеру. На зв'язку законності і верховенства права наголошує і Венеціанська комісія у своїй Доповіді про верховенство права 2011 р. [7].

Отже, до першої групи принципів договірного правового регулювання ми відносимо:

1) принцип законності; 2) принцип пропорційності; 3) принцип правової визначеності; 4) принцип добросовісності; 5) принцип розумності.

Принцип законності означає, що учасники договірних відносин унормовують свою поведінку не лише положеннями договору, але й нормами законодавства. У разі конфлікту між приписами договору і закону пріоритет має останній, якщо інше не встановлено законом. Вище вже зазначалося, що цивільні договори можуть укладатися на умовах, що не відповідають актам цивільного законодавства. Натомість інші приватно-правові та публічно-правові договори не можуть встановлювати регулювання, що суперечить законодавчому. Відповідно до положень договору і норм законодавства проявляється матеріальний бік законності. Можливі такі відхилення від вимог законності у сфері матеріального права:

1) порушення суб'єктного складу договірних відносин. Наприклад, малолітня особа укладає договір, що виходить за межі дрібного побутового правочину. Цей договір може визнаватися недійсним, оскільки одна зі сторін не має належної дієздатності на його укладення. Іншим проявом порушення суб'єктного складу є укладення договору представником, що не має необхідних повноважень. Наприклад, директор підприємства укладає договір про відчуження майна підприємства на суму, що перевищує його дискреційні повноваження і потребує, відповідно до статуту, попереднього схвалення з боку власника підприємства. Отже, директор не має повноважень на самостійне вирішення питання про укладення договору, а значить, договір недійсний;

2) змістовні порушення. Змістом договірних відносин є суб'єктивні права й юридичні обов'язки. Принцип законності передбачає, що сторони в договорі не перерозподіляють свої права й обов'язки в спосіб, що суперечить закону. Наприклад, мирова угода в справі про банкрутство не може містити положення про відмову органу, що адмініструє соціальні платежі (єдиний соціальний внесок), від стягнення заборгованості із цих платіжів, адже це прямо заборонено законодавством (ст. 56 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»);

3) формальні порушення, коли не дотримана передбачена законом форма договору (наприклад, відсутнє нотаріальне посвідчення договору, який за законом такого посвідчення потребує).

Законність також має і процесуальний складник, що проявляється в дотриманні процедури укладення, зміни і виконання договору його учасниками. Йдеться, наприклад, про отри-

мання порядку укладення колективної угоди на підприємстві, де до цього процесу залучаються профспілки, а за їх відсутності проводиться конференція трудового колективу. Процесуальний бік законності також охоплює випадки, коли укладення, зміна чи виконання договору потребує правозастосовної діяльності.

Законність є безумовною вимогою договірному правовому регулюванню. Для забезпечення законності державою застосовуються контроль і нагляд за дотриманням законності у вигляді діяльності прокуратури, органів захисту прав споживачів, інших контролюючих органів. Але основним інструментом дотримання законності є суд. Договірне правове регулювання є регулюванням, в якому велике значення мають самі учасники договірних відносин. Це регулювання, що зазвичай ініціативно і добровільно встановлюється суб'єктами права для себе. А отже, на сторони договірному правовому регулюванню покладається основний тягар ініціювання відновлення законності й усунення порушень. І найбільш вагомим засобом відновлення законності в умовах демократичної державності є саме суд.

Принцип пропорційності звернений передусім до держави в особі різних суб'єктів владних повноважень. Він вимагає від останнього адекватності використовуваних засобів регулювання суспільних відносин. Для оцінки дій носіїв публічної влади застосовується так званий «тест на пропорційність», який, як зазначає С. Погребняк, містить три критерії:

- по-перше, засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен підходити для досягнення цієї мети (доречність);
- по-друге, з усіх придатних має бути обрано той засіб, який найменше обтяжує право приватної особи (необхідність);
- по-третє, збиток особи від обмеження її права повинен бути пропорційним вигоді від досягнення поставленої мети (пропорційність в узькому розумінні) [8].

У сфері договірному правовому регулюванню із принципу пропорційності впливають такі вимоги:

1) держава повинна забезпечувати суб'єктам права можливість договірному регулюванню в тих відносинах, де це можливо. Водночас законодавець не повинен надмірно втручатися в процедуру укладення і виконання договорів;

2) у приватному і публічному праві поширеність договірному правовому регулюванню є різною. У приватному праві договір є одним з основних видів регулювання, у публічному праві його використання є локальним, що впливає з різної природи публічно-правових і приватно-правових відносин;

3) законодавство повинно містити такі способи захисту прав учасників договірному регулюванню, які враховують диспозитивний і консенсусний характер останнього. Зокрема, сторони повинні мати можливість встановити санкції за порушення договору на свій вибір та мати право відмовитися від їх застосування;

4) обмеження, які законодавець застосовує у сфері договірному регулюванню, повинні бути виправданими певною легітимною метою: права людини, публічний порядок, громадська безпека тощо;

5) судова й інша правозастосовна практика має спиратися на розуміння відмінності договірному правовому регулюванню від централізованого субординаційного законодавчого регулювання.

Відповідно до принципу правової визначеності, суб'єктам права повинна бути забезпечена можливість планувати свої дії з упевненістю, що вони знають про правові наслідки власних дій [6, с. 128]. Правова визначеність стосовно договірному правовому регулюванню висуває низку вимог:

– по-перше, законодавче регулювання договірних форм має бути відносно стабільним і зазнавати таких змін, яких справді потребує. Це забезпечує стабільність договірному регулюванню, адже зміни законодавства призводять до змін у використанні договірних механізмів. Якщо це відбувається надто часто, суб'єкти права втрачають впевненість у тому, що діють згідно з вимогами закону. Суб'єктам права мають бути відомі законодавчі вимоги, що висуваються до договірному регулюванню, для чого відповідні акти повинні оприлюднюватися;

– по-друге, законодавець повинен гарантувати, що укладені договори зберігатимуть чинність незалежно від того, як змінюватиметься законодавство. Інакше кажучи, якщо договір свого часу укладено відповідно із законодавством, то він повинен визнаватися чинним, навіть коли новий закон встановлює відмінні вимоги щодо нього. Наприклад, сторони уклали договір, який за старим законом потребував простої письмової форми. Після цього законодавство зазнало змін,

обов'язком стало укладання таких договорів у письмовій формі з нотаріальним посвідченням. У такому разі нові договори мають укладатися з нотаріальним посвідченням, але старі договори, укладені в простій письмовій формі, мають визнаватися чинними і надалі, для чого використовується інструмент ультраактивної (переживаючої) дії нормативно-правового акта;

– по-третє, договірне регулювання повинно бути відносно завершеним, щоби суб'єкти права могли укладати договори, не побоюючись, що через прогалини в законодавстві їхні права можуть порушуватися в майбутньому;

– по-четверте, рішення судів у спорах щодо договірних відносин повинні мати обов'язковий і остаточний характер (принцип *res judicata*) і виконуватися. На державу покладено обов'язок забезпечити виконання судових рішень;

– по-п'яте, судова й адміністративна практика у сфері договірних відносин повинна бути стабільною і прогнозованою. Суди й інші державні органи, органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи повинні застосовувати законодавство й інші джерела права однаково, що також сприяє утворенню ситуації правової певності і дозволяє суб'єктам права прогнозувати свої дії в разі договірного регулювання.

Добросовісність розглядається С. Погребняком у суб'єктивному і об'єктивному значенні. Добросовісність у суб'єктивному значенні розуміється як усвідомлення суб'єктом власної сумлінності та чесності під час здійснення ним прав і виконання обов'язків. Добросовісність в об'єктивному значенні є загальноправовим принципом, який передбачає необхідність сумлінної та чесноної поведінки суб'єктів під час виконання своїх юридичних обов'язків і здійснення своїх суб'єктивних прав [1, с. 207].

Принцип добросовісності містить вимоги, які допомагають усунути або пом'якшити недоліки абстрактної та формальної природи права, наблизити його до ідеалів справедливості, рівності, свободи і гуманізму [1, с. 209]. Його дія проявляється на всіх стадіях договірного правового регулювання. На стадії формування об'єктивного права добросовісними мають бути дії законодавця під час створення договірних форм, а також дії сторін, що укладають нормативно-правові договори. Процес укладання повинен мати на меті досягнення належного результату, а не затягування переговорів для реалізації прихованих інтересів. На стадії формування суб'єктивного права добросовісність означає, що суб'єкти права, укладаючи індивідуально-правові договори, прагнуть настання юридичних наслідків, що випливають із таких договорів, а не намагаються приховати якісь інші правовідносини. Нарешті, на третій стадії договірного правового регулювання добросовісність використовується як принцип тлумачення. Сторони в договорі вважаються такими, що діють добросовісно, і так мають інтерпретуватися реалізація ними своїх суб'єктивних прав і здійснення юридичних обов'язків. У такому разі добросовісність проявляє себе як презумпція, що може бути спростована судовим чи іншим порядком [9].

Принцип розумності передбачає послідовність і обґрунтованість суб'єктивних прав в здійсненні певних дій [10]. У сфері договірного правового регулювання розумність може проявлятися у вигляді ефективності. Йдеться про те, по-перше, наскільки ефективно і доцільно запроваджена законодавцем договірна форма, по-друге, наскільки ефективним є договірне правове регулювання (нормативне й індивідуальне), що встановлене для себе сторонами договору. Розумність також є критерієм оцінки дій сторін договору. Наприклад, у разі компенсації договірної шкоди. Сторона, щодо якої подана вимога про відшкодування збитків, може апелювати до того, що вона діяла розумно й обрала найбільш раціональний шлях реагування на якусь загрозу. Цей аргумент може розглядатися судом, третейським судом, іншим компетентним органом як такий, що звільняє від юридичної відповідальності або суттєвого її зменшує.

Другою групою принципів є спеціальні принципи договірного правового регулювання. Тут варто зважати на декілька моментів, а саме:

– по-перше, викоремлювані нами принципи є теоретичними категоріями, отже, мають характер узагальнення, що прагне охопити всі різновиди договірного правового регулювання. Названі принципи не є принципами договірного регулювання в цивільному праві чи принципами, на яких засновані трудові договори і контракти. Ці принципи є саме принципами договореного правового регулювання як теоретичної конструкції, що досліджується нами;

– по-друге, узагальнення і генералізація певних правових явищ завжди мають і зворотній бік, вони майже ніколи не здатні охопити конкретні явища в усьому їх розмаїтті. Тому принципи, що характеризуватимуться нижче, на рівні конкретних нормативних масивів, що регулюють різні види договорів, можуть доповнюватися іншими принципами, що відображають специфіку відповідних галузей чи інститутів права.

До спеціальних принципів ми відносимо такі: 1) добровільності; 2) еквівалентності; 3) виконуваності; 4) захищеності.

Принцип добровільності означає, що сторони договору вступають у нього із власної волі, договір є предметом їхньої згоди на породження певних юридичних наслідків. Звичайно, ми говоримо про добровільність в юридичному сенсі, як неприпустимість тиску на суб'єкта з метою змусити його укласти чи відмовитися від укладення договору, змінити його чи відмовитися від змін, розірвати чи відмовитися від розірвання. Тиск на сторону договору може розглядатися як підстава для визнання його недійсним, оскільки договір, укладений під тиском, не може розглядатися як такий, що виражає волю сторін, тобто є добровільним. Натомість у психологічному сенсі добровільність може мати різний характер. Суб'єкт права може бажати укласти цивільний договір, бо це дає йому можливість отримати певне благо, або укласти трудовий договір і обміняти свою працю на грошову винагороду. З іншого боку, мотивація відповідача, який укладає мирову угоду в судовому процесі, може бути іншою, особа може погоджуватися на певні негативні наслідки для себе (сплата боргу) для того, щоб уникнути ще більших негативних наслідків (сплата боргу та штрафних санкцій). Ще важче про добровільність говорити, коли обвинувачений у кримінальному процесі укладає угоду про визнання вини. Звичайно, здебільшого це робиться під впливом зовнішніх обставин (наявність доказів вини, побоювання покарання тощо) і психологічно недобровільно. Однак для права в такому разі має значення не психологічні переживання, а саме добровільність згоди суб'єкта права на укладення договору. Проявом добровільності договору є заборона нав'язування вступу в договірні відносини. Наприклад, банк, надаючи кредит, не має права примушувати позичальника до страхування кредитних ризиків суто у визначеній банком страховій компанії.

Принцип еквівалентності означає, що договір має характер обміну певними благами, укладається з метою здійснення такого обміну і, як наслідок, зазвичай обумовлює взаємні права й обов'язки сторін [11, с. 27]. За договором продавець отримує грошові кошти, а покупець – товар. За договором оренди орендар отримує в тимчасове користування майно, а орендодавець – регулярні платежі за таке користування. Шлюбний контракт виражає компроміс між подружжям щодо майнових та інших питань. Трудовий договір є обміном праці на винагороду. Колективний договір виражає домовленість між власником (адміністрацією) підприємства, установи, організації і трудовим колективом, що має на меті забезпечити першому максимально продуктивну працю, а другому – найкомфортніші умови праці. Мирова угода в суді є проявом домовленості позивача і відповідача, в якій кожна сторона робить поступки іншій. Звичайно, є також так звані односторонні договори, які виражають обов'язки однієї сторони здійснити визначені дії на користь іншої сторони (наприклад, дарування). Однак тоді можна говорити про еквівалентність у більш широкому сенсі. Законодавець припускає, що дарувальник має підстави укласти договір дарування з обдарованим (симпатія, любов, вдячність тощо), а значить, дарування здійснюється в обмін на вже отримані дарувальником блага.

Принцип виконуваності виражається в уже цитованій раніше давньоримській формулі “*pacta sunt servanda*” («договори мають виконуватися»). З одного боку, це означає, що сторони мають встановлювати і приймати на себе такі суб'єктивні права й юридичні обов'язки, які вони здатні здійснити. З другого боку, цей принцип передбачає обов'язковість для сторін прийнятих на себе зобов'язань. Диспозитивність договірного правового регулювання проявляється на рівні його встановлення, проте не на рівні виконання договорів. Одностороння відмова від договору означає його порушення (крім випадків, коли така відмова передбачена законом або самим договором) і призводить до застосування до порушника засобів юридичної відповідальності.

Принцип забезпеченості є продовженням принципу виконуваності. Він означає, що іноді може виникати потреба забезпечити виконання договору примусово. Для цього держава має створити інститути, які були б компетентні розглядати спори, що випливають із договорів, і забезпечувати виконання тих зобов'язань, які сторони прийняли на себе в межах договірного регулювання. Такими інститутами передусім є суди. До юрисдикції загальних судів належить розгляд більшості спорів, що випливають із приватно-правових договорів. Господарські суди розглядають справи, пов'язані з господарськими договорами, а також окремими договорами, пов'язаними з корпоративними відносинами (наприклад, угода між акціонерами). Спори у зв'язку з укладенням і виконанням адміністративних договорів віднесені до юрисдикції адміністративних судів. Розгляд договорів (угод), які укладаються під час здійснення правосуддя, вирішуються судами відповідно до правил підвідомчості і підсудності.

Крім того, варто знову згадати, що договірне регулювання має диспозитивний характер, а значить, в окремих випадках вирішення договірних спорів має передаватися іншим суб'єктам (зокрема, третейським судам, арбітражам тощо). Звичайно, це передусім стосується цивільних і господарських договорів, але можливості досудового розгляду наявні і щодо адміністративних договорів (розгляд скарг адміністративним порядком). До того ж в адміністративному праві зараз жваво обговорюються й інші способи вирішення адміністративних спорів [12]. Спори, що випливають із трудових договорів, можуть передаватися на розгляд комісії із трудових спорів. Діяльність цих інститутів має підпорядковуватися єдиному критерію – їхній здатності ефективно вирішувати спори, що випливають із різноманітних договорів.

Висновки. Отже, розглянуті принципи мають загальний характер, їм властивий максимальний рівень абстрактності, і саме в такому вигляді вони становлять фундамент договірного правового регулювання. Порушення певних принципів у процесі договірного регулювання деяких відносин означає, що воно є викривленим і не досягає своєї мети. Принципи проявляються на всіх стадіях договірного правового регулювання. Вони мають значення і для формування об'єктивного права – нормативної основи договірного правового регулювання, і для формування суб'єктивного права, і для втілення суб'єктивного права в реальних суспільних відносинах.

Список використаних джерел:

1. Погребняк С. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): моногр. Х.: Право, 2008. 240 с.
2. Уварова О. Принципи права у правозастосуванні (загальнотеоретична характеристика): моногр. Х.: Друкарня «Мадрид», 2012. 196 с.
3. Дворкин Р. О правах всерьез / под. ред. Л. Макеева. Пер. с англ. М.: Российская политическая энциклопедия, 2004. 392 с.
4. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.
5. Рабінович П. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу). Право України. 2010. № 3. С. 19–23.
6. Теорія держави і права: підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закл. / О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський та ін.; за ред. О. Петришина. Х.: Право, 2014. 368 с.
7. Доповідь Венеціанської комісії про верховенство права від 4 квітня 2011 р. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
8. Погребняк С. Тест на пропорційність. Юрист України. 2013. № 3. С. 3–10.
9. Алексашина Ю. Реалізація принципів добросовісності, справедливості, розумності при договірному регулюванні суспільних відносин. Юридична Україна. 2012. № 11. С. 88–92.
10. Мандрікова К. Розумність у правовому регулюванні: вимоги до нормотворчості і правозастосування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Х., 2015. 200 с.
11. Погребняк С. Договір: загальнотеоретичне розуміння. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 4 (67). С. 17–28.
12. Лученко Д. Про позасудове оскарження в адміністративному праві та перспективи його розвитку в Україні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Економічна теорія і право». 2012. № 3. С. 97–105.